

דתישכונ

פרשת וארא, תש"פ, מספר 1353

בני השנואה וצאצאיהם

עמיצור ברק

הקטע האמור בפרשתנו מתייחס לארבעת בני לאה הגדולים, שלאחר לידתם ברצף, התורה מציינת: "על פן קראה שמו יהודה ונתעמד מלדת" (בר' כט:לה). אמנם יהודה אינו נקוב בשמו בקטע האמור, אבל נרמז: נחשון אחי אלישבע יהיה לימים נשיא שבט יהודה. לפי מדרש אגדה גם דינה בת לאה מוזכרת כאן: (בראשית-רבה פר' וישלח) "ושאול בן הכנענית, בן דינה שנבעלה לכנעני".

המשותף והמיוחד לארבעת השבטים (וחלקית גם לדינה) – רק הם מסתבכים ביוזמתם, לאורך המחצית השנייה של ספר בראשית.¹ בהמשך מסתבכים גם צאצאיהם, מעין מעשי אבות סימן לבנים.

מעבר לקנטור (בלשון רש"י) ולגינוי (בלשון רשב"ם) מצד יעקב, ארבעתם (ודינה) הם "בני השנואה", כפי שהתורה מציינת בפירושי: "וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה" (שם כט:לא), וגם לאה עצמה אומרת זאת בבחירת השם לשמעון: "ותלד בן ותאמר כי שמע ה' כי שנואה אנכי" (שם:לג). אגב, יש רק שתי פרשות בתורה שבהן יש התייחסות לאישה "שנואה", עם סמליות בשם הפרשות: "ויצא" ו"כי-תצא", ובשתיהן מופיע הביטוי פעמיים ויותר.

הקנטור והגינוי של יעקב מתייחסים רק לחלק מן ההסתבכויות:

- ראובן (שעולה על במת ההיסטוריה בזכות הדודאים שהביא, והביא בכך גם להחזרת הוולדניות ללאה) –

- מסתבך עם בלהה: "וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו" (בר' לה:כב), ועל כך אביו מגנה אותו: "פחז כמים אל תותר כי עליך משכבי אביך אז חללת יצועי עליה" (שם מט:ד).

הרצף העלילתי של סיפור העם במצרים בחומש שמות נקטע בפסוק ה-13 בפרשתנו, ע"י עניין חריג – פירוט הצאצאים של שלושת השבטים המבוגרים ביותר: ראובן, שמעון ולוי. "אלה ראשי בית אבתם בני ראובן בְּכַר יִשְׂרָאֵל חֲנוּךְ וּפְלוּא... אֵלֶּה מְשֻׁפָּחַת רְאוּבֵן. וּבְנֵי שְׁמֵעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין... וְשָׂאוּל בֶּן הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה מְשֻׁפָּחַת שְׁמֵעוֹן. וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי לֵוִי... גֶרְשׁוֹן וְקָהָת וּמֶרְרִי..." (שמ' ו:יד-טז).

התורה מפרטת כאן את צאצאי לוי לדורותיהם, כולל שלשה קשרי נישואים: עמרם עם יוכבד דודתו, אהרן עם "אלישבע בת עמינדב אחות נחשון" (שמ' ו:כג), ואלעזר עם בת פוטיאל.

קטע זה מעורר שתי שאלות: א. מדוע הוכנס הקטע לטקסט המקראי דווקא כאן? ב. מדוע הוצגו בו רק שלושת השבטים האמורים? תשובות רש"י:

מתוך שהזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן... התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן. ובפסיקתא רבתי ראיתי לפי שקינטרם יעקב אביהם לשלשה שבטים הללו בשעת מותו, חזר הכתוב ויחסם כאן לבדם לומר שחשובים הם.

רשב"ם עונה רק לשאלה השנייה: "מפרש במכילתא אלו שלשה שבטים שגינה אותם יעקב בעת צואתו ייחסם עתה הכתוב להודיע שחשובים הם".

מה עומד מאחרי הגינוי והקנטור? מה גרם למעשה ראובן ובלהה? (ההסבר של רש"י, גם אם הוא נכון עובדתית, הוא חלקי; יש הרבה תגובות אפשריות אחרות, פחות בעייתיות, להעדפת יעקב את השפחה בלהה) ומה הניע את שמעון ולוי – ורק אותם – לנהוג כנגד עמדת אביהם?

* עמיצור ברק הוא פרופ' להנדסת מים ואנרגיה באוניברסיטת אריאל.

1 יוסף אמנם מסתבך, אבל פסיבית.

בפני אחיהם הגדולים... על כרחך שמעון ולוי הם, שקראם אביהם אחים (סביר להניח שיעקב לא ידע).

שמעון הוא המבוגר. קרוב לודאי שהיוזמות להכות את שכם (האיש והעיר) ולהרוג את יוסף באו ממנו, ולוי הצעיר גויס על ידו וחבר אליו. לראיה: כשבאים עשרת האחים לשוב שבר במצרים, יוסף מפריד אותם: "וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת שְׁמֵעוֹן וַיֵּאסֶר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם" (שם מב:כד). ועוד, רק לשמעון יש שני מניעים אפשריים מיוחדים: א. אמנם כל צאצאי לאה הם "בני השנואה" (עם ההשלכות הנפשיות של תחושה זו), אך כאמור, רק הוא קרוי בשם שנובע מכך. ייתכן מאוד שהידיעה, או התחושה המעיקה שהוא בן השנואה ושכך נקבע שמו, מסבירה את התנהגותו המוקצנת. ב. וזה קשור רק ליחסו ליוסף – אחרי סיפור ראובן ובלהה, הוא מצפה אולי לרשת את מעמדו של ראובן כבכור, וכבר ראינו בדור הקודם (מכירת הבכורה של עשיו) את החשיבות של מעמד הבכורה ואת ייתכנות הניוד שלו. שמעון מתאכזב בגלל יוסף: "וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכוֹר וּבְחַלְלוּ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְּכֹרְתוֹ לְבְנֵי יוֹסֵף" (דבה"א ה:א). והרי שמעון הוא "הבא בתור", הבן הגדול ביותר אחרי ראובן!

צאצאי שמעון – זמרי בן-סלוא נשיא בית-אב לשמעוני עשה מעשה: "וַיִּקְרַב אֶל אָחִיו אֶת הַמְדִינִית לְעֵינֵי מִשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (במ' כה:ו), ונהרג ע"י פנחס בן אלעזר. רש"י מפרש: "לפי החיסרון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני, נראה שכל כ"ד אלף (שמתו במגפה על דבר פעור) נפלו משבטו של שמעון".

במפקד הראשון, אחר יציאת מצרים, מנה שבט שמעון 59,300 נפש, ו-38 שנה אח"כ, אחרי המגפה, הוא מנה 22,200 נפש. זהו השבט היחיד שעבר שואה דמוגרפית ואיבד כ-63% מבניו! זהו השבט הקטן ביותר בכניסה לארץ, למעט המקרה החריג של שבט לוי (ראו להלן), והוא מונה פחות ממחצית הממוצע של כחמישים אלף. פרט מעניין – במפקד האחרון הזה, השבט היחיד שלא נכתבה עליו המילה "לפקודיהם" הוא שמעון.

חטאו של שבט שמעון הביא למגפה הקשה ביותר במדבר. לולא חטא זה היו נכנסים לארץ יותר אנשים מיוצאי מצרים, והרי ריבוי

לרע או לטוב, הוא אינו מצטרף לשני אחיו בסיפור שכם ודינה.

הוא אמנם מצליח לשנות את עמדת אָחִיו שרוצים להרוג את יוסף, אך אינו מצליח "להשיבו אל אביו" כפי שתכנן, ומסתפק בתוכחה מאוחרת: "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו אָבֵל אֲשֶׁמִּים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בַּהֲתַחַנְנוּ אֵלָינוּ... וַיַּעַן רְאוּבֵן אֹתָם... הֲלוֹא אִמְרָתִי אֵלֵיכֶם... אֶל תַּחֲטְאוּ בְיָד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ" (שם מב:כא-כב).

הוא גם אינו מצליח לשכנע את יעקב להסכים להבאת בנימין מצרימה: "וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל אָבִיו... אֶת שְׁנֵי בְנֵי תָמִית אִם לֹא אָבִי אֲנִי אֵלֶיךָ תָּנֵה אֹתוֹ עַל יְדֵי וְאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ. וַיֹּאמֶר לֹא יֵרֵד בְּנֵי עִמְכֶם" (שם מב:לז-לח).

צאצאי ראובן נכשלים (אמירה שיפוטית) ומסתבכים (לא שיפוטית): דתן ואבירם ואון בן-פלת נכשלים בהתחברם לקורח, וכלל בני ראובן מסתבכים בהתחברם לבני-גד בבקשתם להתנחל בגלעד: "וַיֹּאמְרוּ אִם מִצְאֵנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ יִתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְעַבְדֶּיךָ לְאֶחָזָה אֶל תַּעֲבֹרְנוּ אֶת הַיַּרְדֵּן" (במ' לב:ה). מסתבכים – כי בקשתם מסעירה את משה, אבל הבעיה נפתרת בהידברות.

• **שמעון ולוי עולים על במת ההיסטוריה**

בסיפור שכם ודינה. יעקב אינו מפרש בברכתו-תוכחתו את האירוע, אך זו כוונתו: "שְׁמֵעוֹן וְלֹוִי אָחִים כָּלִי חָמָס מְכַרְתֵּיהֶם. בְּסֹדֶם אֶל תָּבֹא נַפְשֵׁי בְקֵהָלָם אֶל תַּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאֶפְסֵם הָרְגוּ אִישׁ וּבְרָצִנָם עָקְרוּ שׁוֹר. אֲרוֹר אֶפְסֵם כִּי עָז וְעִבְרָתָם כִּי קִשְׁתָּה אֶחְלָקֶם בַּיַּעֲקֹב וְאֶפְיָצֶם בְּיִשְׂרָאֵל" (בר' מט:ה-ו).

רש"י מוסיף עוד תובנה – מבין כל האחים רק הם זממו להרוג את יוסף:

שמעון ולוי אחים – בעצה אחת על שכם ועל יוסף: 'ויאמרו איש אל אחיו... ועתה לכו ונהרגוהו' (שם לז:כ), מי הם? ...ראובן ויהודה לא הסכימו בהריגתו, ... בני השפחות, לא היתה שנאתן שלימה שנאמר ... והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה, יששכר וזבולן לא היו מדברים

<p>כל מקנהם ואת כל חילם בָּזְזוּ... וַיְהִי הַמִּלְקוֹחַ יָתֵר הַבַּז אֲשֶׁר בָּזְזוּ... צֹאן שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף ... וַיִּבְקֹר שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים אֶלֶף. וְחֹמְרִים אֶחָד וְשָׁשִׁים אֶלֶף. וַנִּפֹּשׂ אֶדָם מִן הַנָּשִׁים...</p>	<p>את צאנם ואת בקרם ואת חמריהם ואת אשר בעיר ואת אשר בשדה לקחו. ואת כל חילם ואת כל טפם ואת נשיהם שבו ויבזו...</p>
---	--

על מעמדו הבעייתי של שבט שמעון מצביעה גם העובדה, שהוא היחידי שלא התברך ולא הזכר בפרשת "וזאת-הברכה", לפחות לא בפירוש, כי רש"י ורמב"ן סבורים שהמלה "שמע" בברכה ליהודה: "...שמע ה' קול יהודה" (דב' לג:ז) – מכוונת לשמעון.

• הסתבכות צאצאי לוי – קרח, ואכמ"ל. לוי הוא שבט זעיר: 23,000 נפש במפקד האחרון, מגיל חודש, ולא מבן 20 שנה! הגברים בני שמעון ולוי מונים יחד פחות ממחצית שבט/שבטי יוסף שאותו רצו להרוג!

• הסתבכות יהודה וצאצאיו תידון בנפרד. כל האמור לעיל הוא פירוט משוער של הגורמים להגבלת הסקירה בפרשתנו רק לשבטי ראובן, שמעון ולוי. לשיטת הפסיקתא רבתי ורש"י ולשיטת המכילתא ורשב"ם: כי למרות כל ההסתבכויות – "חשובים הם".

אוכלוסין נחשב לברכה, ומיעוטו – נחשב למכה.

החטא של בני שמעון הביא גם למלחמה במדין (אמנם בלי קורבנות ועם הרבה שלל). מעניינת ההשוואה בין מלחמה זו – שהיא המלחמה האחרונה בתורה, למלחמה בשכם, שהיא המלחמה הראשונה של בני יעקב-ישראל, שמעון ולוי:

אחריות המלחמה במדין – באשמת בני שמעון. ליווי הלוחמים: פינחס הלוי	אחריות המלחמה בשכם – ביוזמת שמעון ולוי
עילה: אישות - פיתוי מצד בנות מדין (ומואב) והריגת כזבי בת צור	עילה: אישות - אונס דינה וחטיפתה
תיאור המלחמה	
בר' לד:כה-כט במ' לא:ז-ט, לב-לה	בר' לד:כה-כט במ' לא:ז-ט, לב-לה
וַיִּקְחוּ ... שְׁמַעוֹן וְלֹוֹי אֶחָי דִּינָה אִישׁ חָרְבוּ וַיָּבֵאוּ עַל הָעִיר בְּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר. וְאֶת חַמּוֹר וְאֶת שָׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי חָרֵב וַיִּקְחוּ אֶת דִּינָה...	וַיִּצְבְּאוּ עַל מִדְיָן ... וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר. וְאֶת מַלְכֵי מִדְיָן הָרְגוּ ... אֶת אֹוִי וְאֶת רָקֶם וְאֶת צוֹר וְאֶת חוֹר וְאֶת רַבַּע חַמְשֵׁת מַלְכֵי מִדְיָן וְאֶת בַּלְעָם בֶּן בְּעוֹר הָרְגוּ בְּחָרֵב. וַיִּשְׁבּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת נְשֵׁי מִדְיָן וְאֶת טַפָּם וְאֶת כָּל בְּהֵמָתָם וְאֶת

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[f](#) הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף